

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ДУХОВНО – МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

У статті йдеться про основні моральні цінності, які поділяють на: абсолютно вічні, національні, громадянські, сімейні та цінності особистого життя. Розкриваються також три елементи моралі: моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини. У роботі увага звертається і до проблеми духовності: духовне виховання і його напрями, основні з яких – естетичне, етичне, релігійно-моральне і патріотичне. Як один із засобів образотворчого мистецтва у проблемі формування духовно-моральних цінностей тут проводиться аналіз твору нідерландського художника Пітера Брейгеля Старшого «Притча про сліпих», а також полотна художника доби бароко Рембранта ван Рея «Повернення блудного сина».

Ключові слова: *Духовність, мораль, мистецтво, етика, духовне життя, релігійно-моральне виховання, патріотичне, духовна людина, любов довготерпить.*

ФОРМИРОВАНИЕ У УЧАЩЕЙСЯ МОЛОДЕЖИ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ СРЕДСТВАМИ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

В статье говорится об основных нравственных ценностях, которые разделяют на: абсолютно вечные, национальные, гражданские, семейные и ценности личной жизни. Раскрываются также три элемента морали: моральное сознание, нравственная деятельность, нравственные отношения. В работе внимание обращается и к проблеме духовности: духовное воспитание и его направления, основные из которых - эстетическое, этическое, религиозно-нравственное и патриотическое. Как одно из средств изобразительного

искусства в проблеме формирования духовно-нравственных ценностей здесь проводится анализ произведения нидерландского художника Питера Брейгеля Старшего «Притча о слепых», а также полотна художника эпохи барокко Рембрандта ван Рея «Возвращение блудного сына».

Ключевые слова: *Духовность, мораль, искусство, этика, духовная жизнь, религиозно-нравственное воспитание, патриотическое, духовный человек, любовь долготерпит.*

FORMATION IN THE LITERATURE OF YOUTH OF SPIRITUAL-LITERATURE VALUES BY ARTICLES OF EXPLORATORY ART

The article talks about the basic moral values that are divided into: absolutely eternal, national, civil, family and personal values. Three elements of morality are also revealed: moral consciousness, moral activity, moral relations. In the work attention is also drawn to the problem of spirituality: spiritual education and its directions, the main of which - aesthetic, ethical, religious-moral and patriotic. As one of the means of fine art in the problem of the formation of spiritual and moral values, here is an analysis of the work of the Dutch artist Peter Brueghel the Elder "The Parable of the Blind," as well as the paintings by the artist of the Baroque era Rembrandt van Rey "The Return of the Prodigal Son."

Key words: Spirituality, morals, art, ethics, spiritual life, religious and moral upbringing, patriotic, spiritual person, love is long-suffering.

Постановка проблеми. Мораль – одна з форм духовного життя, один із найдавніших універсальних способів соціальної регуляції. Вона має загальнолюдський сенс і конкретно-історичний зміст. Моральний вимір дає нам уявлення про міру людяності суспільства і особистості. Мистецтво та християнство завжди зверталися до проблем добра і зла, справедливості й гуманності, сенсу життя та щастя людини й узагальнили досвід духовних пошуків людства.

Особливо гостро проблема місця і ролі моральних цінностей у суспільному житті постала в наш час, коли досягнення науково-технічного прогресу

обернулися для людини катастрофічними наслідками: глобальна екологічна криза, проблеми венеричних хвороб, суїцид молоді, проституція. І тому вирішення цих проблем без опори на моральні цінності є неможливим, оскільки інтелект не наповнений моральністю здатний зруйнувати не тільки навколишній світ, а в першу чергу, самого себе. Моральне відродження і духовне вдосконалення людини – мета і засіб прогресивного розвитку українського суспільства та людства у цілому [*Етика, 2002: с. 3*],

Духовно-моральне виховання молоді є багатоплановим та багатогранним процесом, пов'язаним з іншими аспектами педагогічної діяльності. Дослідження та вивчення наукових праць, а особливо Біблії, дає можливість скласти уявлення про духовність, моральний ідеал, гуманізм людини.

У педагогічній літературі досліджувана нами проблема знайшла віддзеркалення у працях Макаренка А.С., Сухомлинського В.А., Архангельського А.М., Рувинського Л.І. та ін., в яких виявляється суть морального виховання, вказуючи шляхи подальшого його розвитку.

Мета написання статті. Розкрити духовно-моральні цінності та представити один із методів їх формування засобами вивчення творів найвідоміших художників світу на уроках з образотворчого мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Мораль передусім виступає як певна форма свідомості – сукупність усвідомлюваних людьми принципів, правил, норм поведінки. Що ж до моральності, то її здебільшого розуміють як утілення даних принципів, правил і норм у реальній поведінці людей та стосунках між ними.

Науковець О. Вишневський стверджує, що систему моральних цінностей поділяють на: абсолютно вічні, національні, громадянські, сімейні та цінності особистого життя.

- *Абсолютно вічні цінності.* Це загальнолюдські цінності, які мають універсальне значення і необмежену сферу застосування (добро, правда, любов, гідність, краса, мудрість, справедливість).
- *Національні цінності.* Вони є значущими для одного народу, але не завжди їх поділяють інші народи. Наприклад, почуття націоналізму

зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності.

- *Громадянські цінності.* Вони ґрунтуються на визнанні гідності людей і знаходять своє застосування в демократичних суспільствах. Це права і свободи людини перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, повага до закону тощо.
- *Сімейні цінності.* Вони охоплюють моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей та старих батьків тощо.
- *Цінності особистого життя.* Мають значення насамперед для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, стиль приватного життя тощо. [Фіцула, 2062: с. 242],

Відомий естет О.Г. Дробницький у своїй праці «Поняття моралі» досліджує три основні елементи моралі: моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини. [Малахов, 2001: с. 103],

Мораль, по-перше, ніяким чином не можна уявити без відповідної *моральної свідомості*. Жоден людський учинок, жоден акт комунікації між людьми просто не міг би отримати морального виміру, якби не передбачалося, що людина здатна усвідомлювати їх внутрішню проблематику, співвідносити їх із власними уявленнями про добро і зло, належне і справедливе, з голосом власного сумління. Поза свідомістю, отже, моралі не існує – не тільки в тому розумінні, що без неї було б неможливе саме виконання певних учинків та дій, а й у тому, що нарівні з останніми їх усвідомлення входить до складу самого феномена моралі.

По-друге, мораль як така – це в будь-якому випадку характеристика певних людських учинків, поведінки, людської активності загалом. (Звичайно ж, і думка, і слово людини теж за певних обставин можуть поставати як «діло», як учинок, але показово вже те, що предметом моральної оцінки вони є виключно в цій останній своїй якості).

Й по-третє, нарешті, мораль безперечно, виникає й існує лише в контексті тих або *людських відносин*. Це можуть бути стосунки між людьми, а також відносини з природою, ставлення до культури та її цінностей тощо.

Також важливо зрозуміти блоки етичних проблем.

Моральна свідомість: її основні норми, принципи, мотиви й ціннісні орієнтації; її основні категорії – добро і зло, обов’язок, відповідальність, справедливість; сенс життя і ставлення до смерті; щастя; моральна самосвідомість людини – честь і гідність, совість і сором.

Моральна діяльність: свобода дії, свобода вибору, свобода волі; вчинок як елементарна форма моральної діяльності; співвідношення мети й засобів діяльності, мотиву й результату моральної дії.

Моральні відносини: моральна сутність спілкування між людьми; відкритість і замкненість, моно логічність і діалогічність у процесі спілкування; толерантність, повага, співчуття, любов як підвалини моральних відносин між людьми; етикет і культура спілкування. [Малахов, 2001: с. 104].

А тепер звернімось до проблеми духовності, яка завжди цікавила усе людство у різні історичні часи. Поняття «духовність» має особливе значення і відіграє визначну роль у ключових проблемах: людина, її місце й призначення у світі, зміст її буття, культура, суспільне життя. І тому такі філософи: Платон, Аристотель, Юркевич, Григорій Сковорода вважали, що поняття "духовність" є похідним від слова "дух" (лат. "spirit" та грец. "пнеума"), що означає рухливе повітря, повівання дихання, носія життя.

Вчений – психолог Братусь Б.С. стверджує, що «духовність» це особлива якість людини, яка втілює в собі активне прагнення знайти найвищу сутність свого існування, співвіднести своє життя з абсолютними цінностями, до духовного універсалу загальнолюдської культури.

Проблема духовності є однією з головних проблем сучасної педагогіки. Це питання висвітлено у працях таких вчених: С.Соловейчика, І.А.Зязюна, Г.М.Сагача, В.М.Сагоновського. На думку вчених поняття «духовність» – це категорія етики, яка визначає моральний вимір людської

життєдіяльності, це живе джерело доброчесностей людини, її моральна спроможність та вища цінність.

Але розуміння цієї проблеми подають кожен по-різному.

С. Соловейчик стверджує, що складовою частиною “духовності” є “дух”. І зазначає, що дух, це:

- основа всього найкращого, що є в людині;
- людське в людині;
- сутність людини, прагнення до правди, добра й краси.

У своєму творі «Як виховати справжню людину» В. Сухомлинський писав: «Надаючи великого значення духовному світові особистості, яка тільки-но формується, ми вкладаємо в поняття «духовний світ», «духовне життя» такий зміст, як розвиток, формування й задоволення її моральних, інтелектуальних і естетичних запитів та інтересів» [Сухомлинський, 1976: с. 212]. Також у творі «Думки про шкільне виховання» педагог стверджує: «У сучасної людини треба виховувати інтелектуальну тонкість, чуйність, чутливість до мудрості людської» [Сухомлинський, 1977: с. 319].

Духовні цінності охоплюють не тільки естетичний аспект: з ними пов'язані й такі поняття, як сенс життя, милосердя, справедливість, чесність, толерантність, сімейні цінності, любов, доброта та ін. Розглядаючи поняття «духовність», науковець І. Бех звертається до моральної культури людства: «Духовність так чи інакше передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі і зосередженість на моральній культурі людства. Цілі та наміри духовно зрілої особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищого критерію орієнтування у світі й опори для особистісного самовизначення» [Бех, 2003: с. 196]. Але учений виділяє й інший аспект духовності, під яким він розуміє Дух, який перебуває в ній через прийняття Христа [Бех, 2003: с. 205]. Аналізуючи духовні цінності з позиції християнського світогляду, І.Д. Бех наголошує, що вони визначають передусім ставлення людини до вищого світу, до Бога, а через нього і ставлення до інших людей. У цьому зв'язку головними цінностями

виступають віра, надія і любов. Неприйняття духовних цінностей, - продовжує вчений, - це не тільки відсутність любові до Бога, а й певний вибір, надання переваги собі, зосередження почуттів на власному “Я”.

Ця думка набуває розвитку у роботах А. Шевченка, який під духовністю розуміє божественність. Термін “духовність”, на його думку, походить від слова Дух, а по визначенню Дух (Святий) - це Бог. Отже, духовність - це божественність, близькість до Бога, звід законів, переданих Творцем. А рівень духовності А. Шевченком визначається “близькістю людини до Бога”[Шевченко,2001:с.132] (Біблія. Матвія 5:48 «Отож, будьте досконалі, як досконалий Отець ваш Небесний!»)

Духовне виховання, таким чином, має складатися з кількох напрямів, основні з яких – естетичне, етичне, релігійно-моральне і патріотичне.

Загальновідомо, що мистецтво завжди відігравало надзвичайно важливу роль у формуванні особистості, а особливо в духовно-практичному освоєнні світу. Саме мистецтво має можливість відчувати істинне моральне буття важливих суперечностей і проблем до того, як їх усвідомлюють інші форми суспільної діяльності. За допомогою образотворчих засобів, мистецтво закріплює ці питання і ставить їх на перший план духовного життя суспільства. Моральні проблеми, що хвилюють багатьох художників є різні за характером і змістом. Є проблеми, які зосереджені в певному історичному часі, а також є проблеми вічні, тому що вони постійно відтворюються у кожному новому столітті і з кожним новим поколінням. Це постійний пошук сенсу життя, добра і зла, що таке насправді є любов.

Аналізуючи твори нідерландського художника Пітера Брейгеля Старшого, як його ще називали «мужицького», ми представляємо його твір «Притча про сліпих», де сліпі йдуть за сліпим поводитирем. Чи не дивно: сліпі вибрали сліпого поводиря. Тут необхідно довести істину: люди слабкі духом повинні йти за успішною людиною, чистою в думках і діях, якщо не хочуть ще більше духовно впасти. Зазвичай люди стають схожими на тих, з ким спілкуються ([Прислів'я 13:20; 1 Коринфян 15:33](#)). У книзі [Прислів'я](#)

[22:24](#) є застереження: «Не дружи з нестриманою людиною і не май справи з гнівливим». Але чому? У 25-му вірші пояснюється: «Щоб ти не навчився його доріг і не загнав сам себе у пастку».

Пітер Брейгель старший. Притча про сліпих. 1568.

Найвищою духовною цінністю – є любов. Любов — це істинне морально-естетичне почуття, яке базується на емоційно-духовному переживанні, зацікавленості, симпатії, що виражається у цілеспрямованій прихильності до предмета любові, у безкорисливому і самовідданому прагненні до нього. В будь-якому випадку це почуття охоплює людину зсередини, змушує переглядати наявні погляди на життя, ставати краще, працювати над звичками і характером.

У першоджерелах (перше послання св. Ап. Павла до коринтян 13: 4-8) описується що є любов'ю: «Любов довготерпить, любов милосердствує, не заздрить, любов не величається, не надимається, не поводить нечемно, не шукає тільки свого, не рветься до гніву, не думає лихого, не радіє з неправди, але тішиться правдою, усе зносить, вірить у все, сподівається всього, усе терпить! Ніколи любов не перестає! »

Мистецький твір художника доби бароко Рембранта ван Рея «Повернення блудного сина» розповідає біблійну історію (Євангеліє від Луки 15, 20-24), як в одного чоловіка було два сина. Молодший попросив у батька свою частину маєтку і пішов з дому жити своїм життям. Він вів розпутне життя і скоро в нього не стало ні грошей, ні майна. Його друзі

покинули його і той вмираючи з голоду вирішив повернутись до батька, маючи надію, що той прийме його: «устану, і піду я до батька свого, та й скажу йому: «Прогрішив я, отче, против неба та супротив тебе ... Недостойний я вже зватись сином твоїм; прийми ж мене, як одного з твоїх наймитів».

«...А коли він далеко ще був, його батько вгледів його, і переповнився жалем: і побіг він, і кинувсь на шию йому, і зачав цілувати його! ...».

Коли почуття наповнені всепрощенням, терпеливістю, милосердям, то це істинно почуття справжньої любові. Цей приклад батьківської любові, яка є вищою за всі матеріальні цінності.

Рембрант ван Рейн. Повернення блудного сина. 1669.

Висновки. Таким чином, духовні та моральні цінності надають потужний вплив на життя кожної особистості, а особливо молоді. Високодуховна та морально сформована молодь завжди буде жити за законами Істини, Добра та Любові. І критерієм для оцінювання моральності та духовності людини є десять заповідей Божих (Вихід 20: 2-10).

Український філософ Григорій Сковорода писав про те, що людина народжується двічі: фізично та духовно. Духовне народження філософ вважав істинним, оскільки людина досягає "божественне в собі", а зародки її духовності

є в серці від народження, але вони не одразу усвідомлюються, бо їй протистоять могутні сили темної тілесності. Духовну людину, на думку Г.Сковороди та інших українських мислителів, творить шлях добра: через пізнання, усвідомлення й розуміння своєї істинної духовної природи, свого призначення в світі. Отже, мистецтво має особливий вплив на формування духовно-моральних цінностей, адже постійне спілкування з ним сприяє розширенню кола інтересів молоді, допомагає глибше усвідомити і проаналізувати свої власні вчинки та емоційний стан.

ЛІТЕРАТУРА

- Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех – К. : Либідь, 2003. – Кн. 1. – 278 с. 2.
Бех І. Д. Виховання особистості : вибрані наукові праці : в 2 т. / І. Д. Бех. – Київ = Чернівці : Букрек, 2015. – Т. 2. – 640 с.
- Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей і молоді / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – Київ : Інститут проблем виховання, 2014. – 29 с.
- Етика: Навч. посіб. / В.О. Лозовий, М.І. Панов, О.А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В.О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – с. 3.
- Малахов В. Етика. Курс лекцій: Навч. посібник. – 3-тє вид. / В.Малахов. – К.: Либідь, 2001. – с. 103.
- Савченко О. Я. Особистісно орієнтоване навчання / О. Я. Савченко // Енциклопедія освіти / Академія пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 626–627.
- Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1976. – Т. 2. – С. 158–418.
- Сухомлинський В. О. Думки про шкільне виховання / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – 392 с.
- Сковорода Г. Твори: У 2 т. / Г.Сковорода, – Т.1.- К., 1994. – 530 с.
- Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. Посібник / М.М.Фіцула, – К.: «Академвидав», 2006. – с. 242.
- Хоружа Л. Духовно-моральне виховання школярів в Україні: досвід та шляхи вдосконалення / Л. Хоружа, В. Киричок // Рідна школа. – 2013. – № 4–5. – С. 26–32.
- Шевченко А.И. Нравственные критерии современных технологий / А.И.Шевченко // Человек и христианское мировоззрение. - Симферополь, 2001. - № 6. - С. 326-328.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

українською та англійською мовами

Прізвище, ім'я, по батькові (повністю)	Стрілець Ольга Володимирівна
Науковий ступінь	Кандидат педагогічних наук
Вчене звання	Доцент
Посада	Доцент
Назва установи	ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»
Напрямок у роботі конференції	Педагогічні ідеї Василя Сухомлинського в Новій українській школі
№ відділення «Нової пошти» для отримання збірника матеріалів конференції	М. Переяслав-Хмельницький, «Нова пошта№2»
Контактний телефон	063.581.27.94
E-mail	ostrilets5@gmail.com

Surname, name, patronymic (in full)	<i>Strilets Olga</i>
Degree	Ph. D. in Pedagogics
Academic status	Associate Professor
Position	Associate Professor of the Department of Artistic Disciplines and Methods of Teaching
The name of the institution	SHEI «Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University»
The direction of the conference	Pedagogical ideas of Vasyl Sukhomlynsky in the New Ukrainian school
The "New Mail" branch number for the collection of conference materials	Pereiaslav-Khmelnytskyi, Ukraine New Post Office # 2
Contact phone	063.581.27.94
E-mail	ostrilets5@gmail.com